

УДК 94 (477.46) «1917/1921» (075.8)
DOI: 10.31651/2076-5908-2019-1-73-82

МЕЛЬНИЧЕНКО Василь Миколайович,
кандидат історичних наук, професор кафедри
археології та спеціальних галузей історичної
науки Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького,
Orcid ID: 0000-0002-5720-4229
e-mail: krz_crk@ukr.net

ГАЗЕТНА ПЕРІОДИКА ЧЕРКАЩИНИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

У статті розглянуто газетну періодику, яка виходила на Черкащині в добу Української революції 1917–1921 рр., з'ясовано загальні тенденції формування і функціонування в регіоні газет того часу, проаналізовано тематику і зміст опублікованих матеріалів місцевих періодичних видань. Акцентовано увагу на широкому спектрі проблем, що висвітлювалися на шпальтах газет.

Ключові слова: преса, революція, газети, органи друку, тематика, Українська Народна Республіка, Черкащина

Постановка проблеми. Попри тривалий період вивчення і осмислення теми Української революції 1917–1921 рр., багато аспектів революційних процесів до цього часу залишаються недостатньо вивченими, зокрема на регіональному рівні. Сповна це стосується газетної періодики. Тому звернення до теми функціонування та змісту тогочасних газет набуває особливої актуальності, оскільки періодична преса, передусім газетна періодика є потужним джерелом різноманітної інформації з історії Української революції 1917–1921 рр. Адже тривала ідеологічна заангажованість і вибірковість радянського періоду призвели до значного перекосу в джерелознавчому, історіографічному і бібліографічному опрацюванні цього важливого виду джерел – вивчалася лише компартійно-радянська періодика.

Тому розгляд цієї проблеми крізь призму регіональної історії на прикладі Черкащини (яка окреслюється адміністративно-територіальними межами сучасної Черкаської області) вбачається актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що регіональній газетній періодиці 1917–1921 рр. як джерелу вивчення державотворчих процесів доби революції увага почала приділятися лише останнім часом. Дотично теми газет, що виходили на Черкащині в добу Української революції 1917–1921 рр. у своїх публікаціях торкалися Р.Я. Пиріг [1, 132–145], В. Купрійчук [2, 258 – 265], П. Губа [3, 29–40], Т. Гринівський [4], О.В. Дудник [5], В. Козоріз [6, 172–179], В. Хоменко [7].

Однак, аналіз досліджень дає підстави стверджувати, що висвітлення теми газетної періодики доби Української революції 1917–1921 рр. на Черкащині має фрагментарний характер. Комплексних праць з цієї проблематики до цього часу не створено.

У зв'язку з цим **мета** полягає в тому, щоб на основі опрацювання газетної періодики Черкащини 1917–1921 рр. з'ясувати її інформативні можливості, тематичну і жанрову спрямованість, засновників та умови функціонування, впливу на громадську думку.

Виклад основного матеріалу. Перші газети на Черкащині почали виходити на початку ХХ ст. До 1917 р. усі вони були російськомовними (за винятком «Каневской недели», яка виходила українською і російською мовами).

Наступний і якісно новий період розвитку газетної періодики на Черкащині розпочався під час Української революції 1917–1921 рр. та відновленням української державності.

Лютнева революція 1917 р. в Росії спричинила корінні політичні зміни в Україні. На заклик Української Центральної Ради почали реорганізовуватися і активно діяти осередки українських партій.

З розгортанням революційних подій відбувся справжній ренесанс української газетної періодики. У повітових містах краю почали виходити різноманітні як за змістом, так і за напрямками газети і журнали – державні, партійні, військові, профспілкові, кооперативні, просвітницькі та іншого спрямування. Переважали видання партійно-політичного спрямування, оскільки на революційній хвилі організувались або відновили своє існування осередки політичних партій.

Одним з перших таких видань був тижневик «Вільна Україна» (Умань), видавцем якого було товариство українських поступовців, а з травня 1917 р. – українські автономісти-федералісти (Українська партія соціалістів-федералістів, лідер С. Єфремов). Редагував уманську газету В. Камінський, а окремі номери – І. Крижановський, Ф. Ловецький [8, 42]. На першій сторінці газети під заголовком в березневих номерах 1917 р. з'явилося гасло під яким вона в той час видавалася: «Домагаймося демократичної федеративної республіки для Росії та автономії для України». У цій же газеті надруковано український національний гімн, історія творчості Т.Г. Шевченка, реклама та оголошення [9].

У № 3 від 13 квітня 1917 р. газета публікує повідомлення про український національний з'їзд, скликаний у Києві Центральною Радою 6–8 квітня 1917 р. Подається короткий зміст промов Михайла Грушевського, Миколи Міхновського про організацію українського війська, інших історичних осіб. Також згадується про вибори на цьому зібранні Центральної Ради [10]. В наступному номері від 20 квітня газета пише про вибори виконавчого комітету Центральної Ради, публікуючи його повний поіменний список [11]. У статті Ф. Ловецького (№ 7, 11 травня) розглядається питання про основи діяльності та програмні цілі Центральної Ради. Автор вказує, що слід її підтримувати, бо вона «дбає про щастя українського народу і веде до кращого життя. Деякі селяни це вже давно зрозуміли й навіть складають і надсилають до Ради свої приговори, в яких зазначають, що вони визнають Центральну Раду єдиним представником Українського народу й виразником його волі й що будуть усіма силами підтримувати її». Цікаво, що у статті згадується, ніби ще в кінці XIX ст. у Києві було скликано з'їзд, який утворив з українських організацій Центральну Раду. До її складу увійшли «представники од всіх українських громад та партій» [12].

У № 12 газета друкує звернення Тимчасового уряду до українського народу, де той закликає почекати до Установчих зборів та «не розколювати війська». У цьому ж номері привертає увагу оголошення про роботу курсів українознавства для вчителів усіх народних шкіл Уманського повіту (земських, міністерських, міністерських, міських і церковно-парафіяльних). Курси мали тривати 25 днів на базі школи садівництва із безкоштовним забезпеченням проживання і отриманням 40 крб. [13].

На шпальтах газети знаходила висвітлення й селянська тематика. У жовтні 1917 р. Уманська селянська спілка видрукувала в ній свою програму, в якій висувалася вимога, щоб усі землі належали народові, і кожному, хто має право на земельний наділ. У цьому ж місяці відбулися збори Косенівської селянської спілки, на які прибуло понад 300 селян. Учасники зборів висловилися за ліквідацію власності на землю, а землю селянам мали наділити земельні комітети [14, 65].

У 1917–1918 рр. в Умані також виходила заснована осередком соціалістичної єврейської робітничої партії «ежедневная общественно-политическая и литературная газета» «Свободный голос». Редагував її С. Духовний. Періодичне видання поширювалося серед місцевого населення через підписку та вільний продаж. Видавалася газета щоденно крім понеділка та святкових днів [8, 200].

Незважаючи на те, що країна перебувала у вирі революційних подій на шпальтах видання друкувалися оголошення, реклами, висвітлювалося життя громадян. Із газети ми дізнаємося, що у цей час у місті працювали такі театри як «Лілія», «Експрес», «Корсо» та «Свобода». І лише у невеликих замітках повідомлялось про суспільно-політичні події. В одному з номерів повідомлялося, що 22 квітня 1917 р. у міському театрі відбудеться організований комітетом студентської демократичної інтелігенції міста «Вечір свободи» [15, 17].

Серед уманських газет періоду революції – «Голос Умани», яка виходила в місті з квітня 1914 р. (редактор – А. Лойтерштейн, видавець – М. Лівшиць) [8, 83]. З її сторінок читачі дізнавалися про перебіг політичних подій у місті, отримували іншу інформацію. Так, 16 березня 1917 р. газета сповіщала про міські збори зі створення ради робітничих депутатів.

Заслуговує уваги обширна інформація газети про напружену політичну ситуацію в Умані влітку 1917 р. Зокрема, в ній йшлося про те, що на мітингу 31 травня полк місцевого гарнізону ухвалив перейменувати свою частину в український полк імені Івана Гонти, що викликало заперечення з боку Уманської Ради робітничих і солдатських депутатів. 7 червня на об'єднаному засіданні представників української місцевої ради, Ради робітничих і солдатських депутатів та гарнізонної ради була спроба знайти спільну мову і припинити ворожнечу. З виступів представників української ради стало очевидним, що їх позиція щодо перейменування полку безповоротна. Підтримувати Тимчасовий уряд вони згодні лише за умови негайного, не чекаючи Установчих зборів, визнання широкої автономії України і сформування окремого українського війська [16, 64].

Впродовж 1917–1919 рр. в Умані виходила «ежедневная общественно-политическая и литературная газета» «Уманское слово», яку в різний час редагували П. Балясний, М. Бонфельд, Б. Волинець, А. Лойтерштейн. У 1918 р. додатком до газети видано чотири бюлетені [8, 235; 8, 28]. Як і більшість тодішніх газет «Уманское слово» висвітлювало місцеве життя, події в Україні і світі, друкувало рекламу, оголошення та некрологи.

Помітне місце в газеті займала селянська тематика. Зокрема, читачі інформувалися про перебіг Звенигородсько-Таращанського повстання, яке спалахнуло у червні 1918 р., охопивши й села Уманщини. Газета 19 червня оприлюднила наказ німецького коменданта полковника Ганка, який називав повстанців «темними і безвідповідальними особами» і заявляв, що всякі виступи, спрямовані на порушення порядку і спокою, будуть усіма засобами рішуче придушуватися. А особи, які поширюють брехливі чутки, належать негайному арешту, доставці їх німецькому коменданту з послідуною передачею німецькому військово-польовому суду [17, 2].

З газети «Уманське слово» дізнаємося, що невдоволення і протест проти політики уряду гетьманату виражалися в тому, що селяни самостійно усували на місцях осіб, які призначалися владою на керівні посади. Уманський староста в серпні 1918 р. визнавав, що в багатьох селах повіту без його відома селяни на своїх сходах зміщали старост і заміняли їх іншими виборними особами [18, 4]. Для припинення виступів повстанців влада здійснює репресивні кроки. Повітовий староста видав циркуляр, який зобов'язував населення здати Державній варті наявну зброю. Звучало попередження тим, хто його не здасть: їм загрожувала смертна кара. Сільським товариствам влада надавала право визначати селян, які схильні до виступів і приймати рішення про їх висилку за межі села. В своїх рішеннях сільські товариства мали вказати обставини висилки, а копії рішень надсилати повітовому старості [19, 3].

У березні 1918 р. інформаційний простір Умані поповнився газетою «Союз», яка позиціонувала себе як «літературно-громадська і кооперативна газета». Її видавцем значився Уманський кооперативний союз, а редагували газету впродовж 1918–1919 рр. І. Садурський, Т. Петришин, В. Масюкевич, О. Руденко. Окремі номери мали додатки [8, 209].

В Умані побачили світ кілька номерів щоденної газети «Україна» штабу Дієвої армії УНР, яка у 1919–1920 рр. друкувалася в містах дислокації штабу – Умані, Вінниці, Проскурові, Кам'янці-Подільському, Станіславові і Коломиї [20, 650].

У Звенигородці з 1 травня по 3 липня 1917 р. виходила газета «Звенигородська зоря» – «безпартійна політична, літературна і економічна газета», яку редагував Г. Пищаленко [8, 96]. У заявленій програмі газети зазначалося, що в ній будуть друкуватися «статті і замітки, присвячені справам українського і загальноросійського поточного життя; з газет і журналів; фейлетони; вірші; хроніка; вісті з повіту; вісті з Києва; по Україні; по Росії; телеграми; нові українські книжки, журнали і газети; театр і музика; рецензії; дописи; всячина; відповіді редакції; оповістки».

Чільне місце займали матеріали про суспільно-політичне життя України та оцінку поточного моменту. Так, у № 22 від 19 червня газета подавала відгуки та реакцію на перший Універсал Тимчасового уряду громадських установ Київського повіту, Київської земської управи та інших земських управ Київщини тощо, а також відгуки російських газет [21, 60]. У наступному номері від 21 червня подано редакційний коментар: «Очевидячки, руське громадянство іще, на жаль, дивиться на український рух, як на щось таке, з чим треба боротися. Чи не тому, що він обмежує границі Московському централізму, з яким так зрослося російське громадянство?» [22].

В одному з номерів надрукована рецензія на книгу кооперативного діяча, уродженця с. Вікнене (нині Катеринопільського району) Павла Височанського «Чи варто нам жаліти за царями?», що побачила світ у Звенигородці. У ній йшлося, що «нарешті маєм книжку, брак якої давав про себе сильно почувати ще з перших днів революції. П. Височанський торкається вельми важного і життєвого питання для тих, хто ще не зміг порвати зв'язки з минувшими формами державного ладу Росії і призвичаїтись до нового життя» [23, 135].

Одна з найактуальніших тем «Звенигородської зорі» – рух Вільного козацтва на Звенигородщині. 29 травня 1917 р. газета опублікувала звіт про зібрання 23 квітня, козаків Гусаківської волості, яке прийняло ухвалу: «Стати камінною стіною на захист всіх людей від темних сил, котрі в'юються кругом нас, як гадюки, і котрі силяться своїми провокаціями стати на перешкоді вільних прав народу і вернути старий режим назад». Там же визначено функції та правовий статус Вільного козацтва. Організовано шість козацьких сотень: у Гусаковому, Кобриніві, Гуляйці, Розсохуватці, Вільховці, Заліському. Сотниками обрали: Євмена Орленка, Івана Проценка, Григорія Чорнобая, Дмитра Галана, Дементія Степанченка, Якова Мельниченка. Курінним отаманом став Никодим Смоктій.

У цьому ж числі «Звенигородської зорі» йдеться про козацьке свято на честь Тараса Шевченка, яке відбулося 22 травня в селі Кирилівка. На свято зібралися піші і кінні козаки з усіх куренів повіту. 9 червня газета вмістила замітку про те, що в Звенигородці відкрили книгарню «Самоосвіта», де можна придбати твори М. Грушевського, Б. Грінченка, Ф. Матушевського, І. Франка, портрети Т. Шевченка. 29 червня – повідомлення: у всіх селах Гусаківської волості створено Селянські спілки й осередки «Просвіти» [7, 7–8].

У Звенигородці виходила також газета партії українських соціал-революціонерів (УПСР) «Звенигородська думка», яку заснували члени штабу Вільного козацтва І. Капуловський, П. Демерлій, О. Титаренко та інші. Газета виходила з березня по травень 1918 р. як орган товариства «Молода Україна» [8, 96]. В ній друкувалися документи Центральної Ради, що надсилались до повітових органів, розпорядження військового начальника, а пізніше – коменданта Звенигородського повіту М. Павловського, звернення місцевої адміністрації до населення.

Газета «Звенигородська думка» 5 травня 1918 р. виступила проти приходу до влади гетьмана Скоропадського і скасування УНР, звертаючись до до жителів Звенигородського повіту: «Громадяне-хліборобе і робітники Української Народної республіки! Той гіркий

час, про який вас попереджали, настав! Вороги народу, котрому Центральна Рада дала 3 і 4 Універсали, а через них землю без викупу, уже приготували для вас шибеницю! ... Хай живе Українська Народна Республіка!» [24]. На ці та інші антигетьманські виступи газети влада відредагувала заборonoю газети, про що київський губернський староста Чарторижський 1 червня 1918 р. інформував Міністерство внутрішніх справ Української держави: «прийняті енергічні міри к придушенню анархії і в числі їх послідувала заборона видання газети «Звенигородська думка» [25, 6].

У грудні 1918 – січні 1919 рр. у Звенигородці виходила «соціалістична робітничо-селянська газета» «Народня думка» – яка видавалася місцевою філією УНС (Українського національного союзу – тимчасового об'єднання політичних партій та організацій, яке стояло в опозиції до гетьманського уряду). На її шпальтах містились матеріали про підготовку та здійснення антигетьманського повстання, викривальна інформація щодо гетьманського режиму, публікувались відозви Директорії, накази штабу республіканських військ, повідомлення про хід бойових дій тощо [8, 157].

Газета вміщувала також матеріали з проблем духовного відродження. У номері за 19 січня 1919 р. член Звенигородської філії Українського національного союзу Віктор Речмед писав, що ним «примічено, що в державних установах м. Звенигородки як-то: скарбниці, судах, на пошті, не кажучи про міську думу та інших не скрізь ведеться діловодство на державній мові... З приводу цього, як член Союзу, прохаю бюро зробити нагадування всім установам і інституціям повіту, щоб вони не тільки проводили діловодство і розмову на державній мові, але й щоб подбали про прапор і портрети національних героїв і стояли як і належить на сторожі здобутих національних вольностей і прав» [26].

У липні 1917 р. у Каневі почала виходити газета «Канівські вісті», засновником і редактором якої був Григорій Варавва – письменник, художник, громадський діяч, член РУП (свого часу він був одним із засновників газети «Каневская неделя»). На жаль, зберігся єдиний номер цієї газети від 25 серпня 1917 р. (№ 6). Газета виходила під гаслом «Нехай живе федеративна демократична республіка і автономія України» і виходила щоп'ятниці чотири рази на місяць. Один примірник коштував 10 коп. У номері, що зберігся, міститься повідомлення про вибори до волосних народних рад (нового земства). Невідомо, скільки всього номерів вийшло, але газета відіграла значну роль у роз'ясненні політики Центральної Ради на місцях. Невдовзі Г. Варавву було обрано головою земства, та згодом він переїхав на роботу до Києва, а газета припинила своє існування [27, 112–119].

На сторінках місцевих газет, в тому числі не партійно-політичного спрямування, знаходив висвітлення процес пробудження і зростання політичної активності населення краю. Зокрема, широку підтримку знайшла ініціатива Центральної Ради, яка у перші місяці своєї роботи утворила Національний фонд, в якому мали зосереджуватися кошти на підтримку діяльності найвищого українського органу.

Підтримуючи цю ініціативу, газета «Звенигородська зоря» закликала жителів повіту: «...віддаймо свій одноденний заробіток, або прибуток і тим зміцнимо дорогу всім справу». Відгукнувшись на звернення жителі Лисянки під час Дня національного фонду 9 травня 1917 р. зібрали 210 крб., а Звенигородки 21 травня – 300 крб. [23, 136].

Під впливом революційних подій значно пожвавилася газетна справа в Золотоноші і яка значною мірою відбиває загальноукраїнські тенденції. Вже 21 травня 1917 р. вийшов перший номер газети «Вісти з «Просвіти», яку видавало очолюване Михайлом Домонтовичем (Злобінцевим) Золотоніське товариство «Просвіта». На першій сторінці було вміщено звернення Комітету Національного Фонду, в якому йшлося про те, що «твориться нова організація вільної України. На чолі справи стали представники усього нашого народу, але без матеріальних засобів посунути її неможливо. Ми не маємо карбових (казенних) коштів, ми не володіємо тими податками, що виплауємо до казни, і через те

Центральна Українська Рада призначає День Національного фонду. Цим днем визначено Зелені свята». Звернення закінчувалося такими словами: «вільна Україна забезпечить усім людям, що живуть на її території, волю, братерство і хліб». Звернення на сторінках цієї ж газети підтримав «Золотоніський Керівничий комітет зборів на український фонд». В цьому ж номері Михайло Домонтович (Злобінцев) під криптонімом М. Д. опублікував статтю «Землякам-малоросам од українців» [28, 1].

Невдовзі випуск «Вістей з «Просвіти» припинився і товариство «Просвіта» стало «у спілці з Повітовим та Городським комітетами та Золотонішським Кооперативним Товариством» видавати у червні 1917 р. газету під назвою «Вільне слово». Газета виходила двічі на тиждень російською та українською мовами під гаслом «Хай живе національно-територіальна автономія України в федеративно-демократичній Росії. Земля і воля народів!» [8, 43]. Газета мала проукраїнське спрямування і фактично була трибуною Української Центральної ради та «Просвіти», приділяючи значну увагу саме діяльності УЦР, її перемовинам з Тимчасовим урядом, ідеї автономії України. Кожен випуск починався з передової статті. Новини розміщували у рубриках «Хроніка», «Вісти з повіту», «Війна», «Що за межами України». Окремо функціонувала рубрика «Лист до редакції». Автори здебільшого підписувались псевдонімами та криптонімами: Степо-вик, В-н, Лесь. Також до газети дописували К. Федоровський, С. Конак, А. Сизіон [29, 287].

Матеріали часопису відбивали загальносуспільні настрої і чутливо реагували на їх зміну. Револьюційне піднесення перших номерів змінилося розчаруванням і більш критичною оцінкою політичної ситуації. Узагальнена думка редколегії і місцевої громадськості викладалася у передових статтях газети. Зокрема, у одній з передових статей влітку 1917 р. зазначалося: «Українська справа знову стала на місці. Здається, ми маємо вже багато і разом з тим – нічого. Єсть Центральна рада і Генеральний секретаріат. Центральна рада з'являється неначе б то краєвим органом управління, а Генеральний секретаріат – українським міністерством. А на ділі ні Центральна рада, ні Генеральний секретаріат не мають ніякої влади» [30, 1]. У наступній передовиці робиться висновок, що «пройшли ті часи, коли всі були захвачені українським рухом. Ті часи були радісними часами, нікому на думку не спадало, що у нас на дорозі є багато ворогів, що з ними доведеться тяжко боротись... Над нашими українськими домаганнями сміються, над нами глузують і погрожують» [31, 1]. І наступні матеріали газети пронизані відчаєм і стурбованістю долею України. У передовій статті «Маски зняті» в № 34 за 1917 р. коментується: «Маскарад революції закінчився, маски зняті... Довго сподівалась Україна, що демократія, яка на своєму прапорі пише «самовизначення народів», визнає, нарешті, це право й за народом України, але шкода – надії немає більше в нас» [32, 1]. Українське питання постійно було присутнє і в авторських публікаціях золотоніської газети «Вільне слово», що засвідчується навіть заголовками статей – «Земля і автономія» [33, 2], «Чому москалі бояться відділення України» [34, 2], «Чи може стати Україна самостійною» [35, 1].

Тема створення української армії порушувалася у статтях «Про українське військо» [36], «Про похорон козаків полку імені Богдана Хмельницького» [33]. В газеті було надруковано текст «Присяги вільного козацтва» [35], «Відозву Всеукраїнського козачого з'їзду до селян та козаків України» [37].

Часопис послідовно висвітлював актуальні проблеми духовного відродження, налагодження просвітницької роботи в місті Золотоноша та повіті. У № 3 було надруковано статтю «Золотоніський патріотизм», в якій ставилось питання про друкування книжок для селян українською мовою: «Друкарні не встигають друкувати, книгарні не встигають продавати, а селянин і солдат купують усе і читають, читають, помалу серйозно вдумуючись». Цій же темі була присвячена стаття «Нові книжки Золотоніського видання»: «Воля друкувати українські книжки прийшла несподівано. В Києві, Катеринославі, Полтаві

не були готові друкарні для друку книжок, бо не було букв і паперу. Потрохи достали. Тепер жваво пишуться і друкуються книжки. Тисячами їх продають у книгарнях, а проте на всіх не настачиш» [38].

Ще одне видання, яке з'явилося у Золотоноші в добу революції, була «робітнича та селянська газета» «Голос труда». Виходила двічі на тиждень російською мовою. Перший випуск видання побачив світ 24 травня 1917 р. Видавцем газети значилась Рада робочих та селянських депутатів (№№ 1–53), згодом – Рада робочих депутатів. Усього вийшло 57 випусків, останній номер «Голоса труда» вийшов 16 грудня [29, 288].

У листопаді 1917 р. з'явилося ще одне періодичне видання – газета «Молоді сили», яку було заявлено як «орган Союзу учащихся средней школы г. Золотоноши» (відповідальний редактор В. Ржезников). Матеріали друкувалися українською і російською мовами [8, 151].

Широкою жанрово-тематичною різноманітністю відзначалася черкаська газета «Черкасская воля», перший номер якої побачив світ 14 червня 1917 р. під редакцією С. Березницького. Часопис позиціонував себе як «газета политическая, общественная и литературная» і в кожному номері мав гасло «кто сеет смуту, тот враг народа» [8, 242]. Матеріали газети друкувалися переважно російською, а окремі – українською мовою. В першому номері газети зазначалося, що з огляду на технічні можливості вона виходитиме три рази на тиждень. Судячи зі змісту, газета не мала чітко вираженого політичного спрямування. Однак періодичні короткі повідомлення про діяльність місцевого осередку партії «Народна свобода» (конституційно-демократична партія – «кадети») дають підстави вважати, що видавці часопису були прихильниками цієї політичної сили.

Більшість матеріалів газети носили інформаційний характер, знайомлячи читачів з новинами на фронтах, в Києві та в місті Черкаси і повіті. Зокрема, на шпальтах газети порушувалися проблеми повсякденного життя жителів міста – сплати податків, медичного та поштового обслуговування, роботи навчальних закладів, правопорушень. Читачі газети постійно інформувалися про події місцевого життя в рубриках «Хроніка» та «Вісті і слухи».

В політичному контексті газета мала проукраїнське спрямування. Так, у статті за 21 червня схвально оцінювалася ініціатива з'їзду учителів-українців, які зібралися в Смілі 30 травня 1917 р. і вирішили від імені сільських учителів звернутися до земства з проханням допомогти організувати курси вивчення української мови для усіх учнів церковно-приходських і земських шкіл. Далі йшлося про те, що Черкаська повітова управа прислухалася до цього прохання і вирішила створити в Смілі курси і виділила приміщення для проживання учителів, які бажають вивчати українську мову [41].

Значна увага в газеті відводилася рекламі товарів та послуг, оголошенням про роботу. Періодично розміщувалися оголошення про репертуар міського театру Ярової, розклад потягів та пароплавів.

У добу революції на Черкащині виходило також багато більшовицьких та прорадянських газет: в Умані, Черкасах, Каневі, Золотоноші, Звенигородці виходили газети з популярною у той час назвою «Вісті» як органи повітових військово-революційних комітетів, чи виконкомів рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та комітетів КП (б) [39]. У 1918 р. у Черкасах почала друкуватися газета «Знамя коммунизма» – орган Черкаського підпільного окружного комітету КП (б) України [40].

Таким чином, в добу Української революції 1917–1921 рр. на Черкащині значного розвитку набула газетна періодика, яка стала важливою складовою національно-культурного та громадсько-політичного життя краю. Вперше, передусім в Умані, а також в інших повітових містах – Золотоноші, Звенигородці, Черкасах, Каневі і Чигирині, масово почали виходити україномовні газети та інші періодичні видання, які містили широкий спектр тематичної інформації, як офіційного характеру, так і повсякденного життя.

Список використаної літератури

1. Пиріг Р. Я. Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: періодична преса / Р. Пиріг // Архіви України. – 2011. – № 4(274). – С. 132–145.
2. Купрійчук В. Українська преса 1917–1920 років як джерело вивчення державотворчих процесів гуманітарного розвитку в добу національної революції / В. Купрійчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 1. – С. 258 – 265.
3. Губа П. І. Преса як джерело вивчення історії національно-демократичної революції в Україні (1917–1920 рр.) / Губа П.І. // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 29–40.
4. Гринівський Т. С. Українська преса періоду революції 1917–1920 років. (на матеріалі часопису «Книгарь»). [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1526>. Назва з екрана.
5. Дудник О.В. Національно-демократичні перетворення на півдні Київщини в революційну добу (березень 1918–1920 рр.) / О.В. Дудник. – Умань: СПД Сочінський, 2008. – 248 с.
6. Козоріз В.П. Земський гласний Миайло Злобинців та його діяльність на Золотоніщині під час революційних подій 1917–1921 рр. / Козоріз В. П. // Краєзнавство Черкащини. – 2017. – № 11. – С. 172–179.
7. Хоменко В. Час – газетним рядком / В. Хоменко. – К.: Арт Економі, 2013. – 64 с.
8. Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : каталог. – К. : НБУВ, 2014. – 436 с.
9. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 1.
10. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 3.
11. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 4.
12. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 7.
13. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – № 12.
14. Вільна Україна. – Умань. – 1917. – 1 жовтня.
15. Свободный голос. – Умань. – 1917. – 22 апреля.
16. Голос Умани. – Умань. – 1917. – 8 червня.
17. Уманское слово. – Умань. – 1918. – 19 червня.
18. Уманское слово. – Умань. – 1918. – 1 серпня.
19. Уманское слово. – Умань. – 1918. – 20 липня.
20. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918–листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Том 1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006.
21. Звенигородська зоря. – Звенигородка. – 1917. – № 22.
22. Звенигородська зоря. – Звенигородка. – 1917. – № 23.
23. Щербатюк В.М. Історія регіонів: Лисянщина. – К.: Лотос, 2002. – 428 с.
24. Звенигородська думка. – Звенигородка. – 5 травня 1918.
25. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 1216. – Оп. 1, спр. 72. Повідомлення Київського губернського старости до адміністраційно-політичного департаменту МВС про закриття газети «Звенигородська думка».
26. Народня думка. – Звенигородка. – 1919. – 1 січня.
27. Ісаєва О., Шокун В. Соціально-політичний розвиток та політична ситуація в Канівському повіті в 1917–1921 рр. // Краєзнавство Черкащини. – 2017. – № 11. – С. 112–119.
28. Вісти з «Просвіти». – Золотоноша. – 1917. – 21 травня.
29. Подобна Є. Дореволюційна періодичні видання м. Золотоноша / Є. Подобна // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2014. Випуск 39. – С. 282–288.
30. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 17.
31. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 18.
32. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 34.
33. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 21.
34. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 25.
35. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 33.
36. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 4.

37. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 32.
38. Вільне слово. – Золотоноша. – 1917. – № 3.
39. Бібліографічний покажчик книжкових, періодичних і продовжуваних видань 1919–1920 рр., відсутніх у фонді Державного архіву друку. – К., 2011. – 86 с.
40. Бібліографічний покажчик книжкових, періодичних і продовжуваних видань 1917–1918 рр., відсутніх у фонді Державного архіву друку. – К., 2010. – 168 с.
41. Черкаська воля. – Черкаси. – 1917. – № 3.

References

1. Pyrig R. Ya. (2011). Sources from the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1921: Periodical Press. *Archives of Ukraine*, 4 (274), 132-145 (in Ukr.)
2. Kupriychuk V. (2012). The Ukrainian press of 1917–1920 as a source of study of state-making processes of humanitarian development in the era of national revolution *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 1, 258-265 (in Ukr.)
3. Guba P. I. (1999). Press as a Source for Studying the History of the National-Democratic Revolution in Ukraine (1917–1920). *Ukrainian Historical Journal*, 4, 29-40 (in Ukr.)
4. Grinivsky T. S. Ukrainian Press of the Revolution of 1917–1920. (on the material of the bookstore) <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1526> (in Ukr.)
5. Dudnik O. V. (2008). *National-democratic transformations in the south of Kyiv region in the revolutionary era (March 1918–1920)*. Uman: SPD Sochi, 248 (in Ukr.)
6. Kozoriz V. P. (2017). Zemsky vowel Myaylo Zlobintsev and his activity in the Zolotonyshchina during the revolutionary events of 1917–1921. *Local history of Cherkasy region*, 11, 172-179 (in Ukr.)
7. Khomenko V. (2013). *Time is a newspaper line*. Kyiv: Art Economy, 64 (in Ukr.)
8. *Newspapers of Ukraine in 1917–1920 in the holdings of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky: catalog* (2014). Kyiv: NBUV, 436 (in Ukr.)
9. *Free Ukraine* (2017). Uman, 1. (in Ukr.)
10. *Free Ukraine* (2017). Uman, 3. (in Ukr.)
11. *Free Ukraine* (2017). Uman, 4. (in Ukr.)
12. *Free Ukraine* (2017). Uman, 7. (in Ukr.)
13. *Free Ukraine* (2017). Uman, 12. (in Ukr.)
14. *Free Ukraine* (2017). Uman, October 1. (in Ukr.)
15. *Free Ukraine* (2017). Uman, April 22.
16. *Umani's voice* (1917). Uman, June 8.
17. *Uman word* (1918). Uman, June 19.
18. *Uman word* (1918). Uman. 1918, August 1.
19. *Uman word* (1918). Uman, July 20.
20. Verstyuk V. and others (2006). *Directory, Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic*. November 1918 – November 1920: Doc. and materials. In 2 volumes, 3 parts. – Volume 1. Kyiv: Elena Teliga Publishing House (in Ukr.)
21. *Zvenigorod star* (1917). Zvenigorodka, 22 (in Ukr.)
22. *Zvenigorod star* (1917). Zvenigorodka, 23. (in Ukr.)
23. Shcherbatiuk V. M. (2002). *History of the regions: Lysyan region*. Kyiv: Lotus, 428 (in Ukr.)
24. *Zvenigorod thought* (1918). Zvenigorodka. May 5 (in Ukr.)
25. Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F. 1216. Op. 1, cf. 72. Report of the Kyiv Provincial Head of State to the administrative and political department of the Ministry of Internal Affairs about the closure of the newspaper Zvenigorodskaya Dumka (in Ukr.)
26. People's opinion (1919). Zvenigorodka, January 1 (in Ukr.)
27. Isaev O. & Shokun V. (2017). *Socio-political development and political situation in Kaniv district in 1917–1921*. Local history of Cherkasy region, 11, 112-119 (in Ukr.)
28. *Lead from Enlightenment* (1917). Zolotonosha. May 21. (in Ukr.)
29. Podobna E. Pre-revolutionary periodicals of Zolotonosha (2014). *Visnyk of Lviv National University. Journalism Series*. Issue 39, 282–288. (in Ukr.)

30. *Free word* (1917). Zolotonosha, 17 (in Ukr.)
31. *Free word* (1917). Zolotonosha, 18 (in Ukr.)
32. *Free word* (1917). Zolotonosha, 34 (in Ukr.)
33. *Free word* (1917). Zolotonosha, 21 (in Ukr.)
34. *Free word* (1917). Zolotonosha, 25 (in Ukr.)
35. *Free word* (1917). Zolotonosha, 33 (in Ukr.)
36. *Free word* (1917). Zolotonosha, 4 (in Ukr.)
37. *Free word* (1917). Zolotonosha, 32 (in Ukr.)
38. *Free word* (1917). Zolotonosha, 3 (in Ukr.)
39. *Bibliographic index of books, periodicals and continuing editions of 1919–1920, which are missing from the fund of the State Archives of Press* (2011). Kyiv, 2011, 86 (in Ukr.)
40. *Bibliographic index of books, periodicals, and continuing editions of 1917–1918 that are not available in the State Archives of Press* (2010). Kyiv, 168 (in Ukr.)
41. *Cherkasy will* (2017). Cherkasy, 3 (in Ukr.)

MELNYCHENKO Vasily, Candidate of Sciences (History), Professor of the Department of Archeology and special branches of historical sciences B. Khmelnytsky Cherkasy National University

THE NEWSPAPER PERIODIC OF CHERKASCHINA IN THE PERIOD OF THE UKRAINIAN REVOLUTION 1917–1921

Abstract. Introduction. *The article on the example of Cherkasy region analyzes the regional peculiarities of the functioning and content of the newspaper periodicals of the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921.*

*The **purpose** of the article is to find out the informative possibilities, the thematic and genre orientation, the founders and the conditions of issue of newspapers that were published in the territory of the region.*

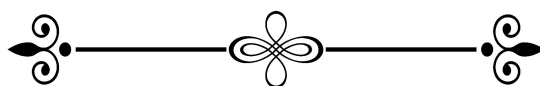
Results. *According to the results of the study, it was established that the first newspapers in Cherkassy region began to be published in the early twentieth century. Until 1917, they were all Russian-speaking (except Kanev Week, which was published in Ukrainian and Russian).*

The next and qualitatively new period of development of newspaper periodicals in Cherkasy region began during the Ukrainian Revolution of 1917–1921 and the restoration of Ukrainian statehood. In the county cities of the region began to appear different in content, and in the areas of newspapers and magazines - state, party, military, trade union, cooperative, educational and other areas. Party-political publications that were printed in local print shops prevailed.

Conclusion. *Newspaper periodicals were an important component of the national-cultural and social-political life of the region. For the first time, Ukrainian-language newspapers and other periodicals, containing a wide range of thematic information, both official and daily, were widely published in Uman, as well as in other district cities - Zolotonosha, Zvenigorodka, Cherkasy, Kanev and Chyhirin. The leading position in the newspapers was occupied by materials on the socio-political life of Ukraine and the region and an assessment of the political situation. Attention was paid to the peasant issue, cultural and educational life and local chronicle. Newspapers also featured advertising and various background information.*

Key words: *press, revolution, newspapers, press, subject matter, Ukrainian People's Republic, Cherkasy region*

Одержано редакцією 22.05.2019
Прийнято до публікації 2.09.2019

КУЛЬТУРНА / СОЦІАЛЬНА АНТРОПОЛОГІЯ

УДК 39:615.89(=16)

DOI: 10.31651/2076-5908-2019-1-83-90

ТЕМЧЕНКО Андрій Іванович,
кандидат історичних наук, доцент,
Черкаського національного
університету імені Богдана
Хмельницького,
Orcid ID: 0000-0003-3999-9459
e-mail: temchen@ukr.net

«ТІЛЕСНА ДУША» В ЛІКУВАЛЬНО-МАГІЧНИХ ПРАКТИКАХ СЛОВ'ЯН

Лікувально-магічні практики слов'ян є залишками архаїчних міфів про людину. Важливим компонентом цих міфів є вчення про душу, окремі фрагменти яких можливо реконструювати, вивчаючи тексти, що виконували під час здійснення лікувальних обрядів. Свідчення про існування тілесної душі зустрічаються у працях К. Мошинського і М. Поповича, які стверджували, що в уявленнях слов'ян душа людини є потрібною. Висновки учених підтверджуються етнографічними, фольклорними і лінгвістичними даними.

Потрібна структура душі зіставляється з трьома рівнями тіла, які позначають його верх, середину і низ, що відповідає вертикальній структурі міфологічної картини світу, властивій індоєвропейській традиції. Верх тіла персоніфікується обличчям людини, власне душа концентрується в очах й ідентифікується як «знаюча». Міфологізація погляду пояснюється природою зору як основного засобу пізнання дійсності, а також його зворотною функцією – здатністю передавати інформацію невербального характеру, що пояснює дотримання обрядових регламентів на «право погляду», його тривалість і виразність. Середина тіла асоціюється з емоціями і відчуттями, тому розташовується в серці, з яким пов'язують також сферу інтимного життя людини. Традиційно апелювання до «чуттєвої» душі зустрічається в жіночих текстах-приворотях і чаруваннях. Нижня душа – «утроба» контролює фізіологію людини, тому з нею зіставляються дихальні, травневі, видільні і репродуктивні органи. Найчастіше лікування нижньої душі здійснюється в замовляннях від механічних ушкоджень внаслідок важкої праці, а її «регулювання» – в обрядах на важкі пологи. Структура «утроби» людини відрізняється від аналогічної душі у тварини, яка асоціювалася з поняттям сили – «спору», що відбилося в лексичному матеріалі.

Ключові слова: міф, тіло, лікувальний обряд, душа, очі, голова, сліпота, живіт, серце, сила.